

ԲԺՃԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԺՇ. Թ. ՉԱՔԱՐԵԱՆԻ

(Շարունակութիւն և վերջ):

Գ.

Բնութիւնը թռչկոտել չգիտէ. նա ամեն ինչ կատարում է աստիճանաբար: Այդ մի գիտական առած է, որ ներկայ դէպքում մենք կարող ենք ասել սերհատութեան վերաբերութեամբ: Եւ իրաւի նորանոր հետազոտութիւնները ցոյց տւին որ Մորէլի գտած սերհատութեան բոլոր երևոյթները նոյնպէս մէկ անգամից երևան չեն գալիս. սերհատութիւնից առաջ երևում են նորա թեթև՝ համարեա աննկատելի աստիճանները, որոնք, կամաց կամաց զարգանալով ապագայ սերնդի մէջ, կազմում են սկսւող չարիքի առաջին օղակները միայն: Այդ օղակներն են ջղասպառութիւնը կամ ջղերի թուլութիւնը (նեւրոստենիան) և ուղեղի ծանրաբեռնութիւնը կամ ուղեղային խոնջութիւնը (переутомление мозга): Այդպիսով մենք ստանում ենք մի բարդ ակտաբանական (պաթոլոգիական) սանդուխք, որով կատարւում է մարդու ֆիզիքական, մտաւոր և բարոյական կործանումը: Այդ սանդուխքի առաջին աստիճանը կազմում է խոնջութիւնը, այնուհետեւ գալիս է ջղասպառութիւնը, որին արդէն հետևում են սերհատութեան զանազան աստիճանները: Եւ երբ այդ երեք երեւոյթներից մէկն ու մէկը ցոյց է տալիս իրեն որ և իցէ ցեղի կամ

1) Տես «Մուրճ» 1894 թ. № 1 և 2:

ընտանիքի վրայ, այդ նշանակում է, որ նրանց ապագայի վրայ արդէն դրոշմւած է օրհասական դատաւճիռը—բիոլոգիական «մանէ, թէկէդ, փարէսը»:

Զարիքի սերմը նոյն իսկ պատահմամբ ընկնելով ծնողներից մէկի ջղաջին սխտէմի մէջ, ժառանգական փոխանցումով աւելի ևս ամրապնդւում է: Մանուկը, որի չղութիւնը տեղի է ունեցել ծնողների խոնջութեան կամ ջղասպառութեան վիճակի մէջ, աշխարհք է գալիս արդէն թուլացած և հիւանդոտ ջղերով: Կեանքի պայմանները և գոյութեան կռիւ հետ կապւած անխուսափելի աշխատանքը աւելի ևս սաստկացնում են այդ թուլութիւնը. և ինչ սկսւել էր ծնողների մէջ, գումարւում և բարդւում է ապագայ սերնդի վրայ: Այդ է ահա ընդհանուր պատկերը այն նշանաւոր բիոլոգիական կրեոլթի, որը ասւում է «ժառանգականութիւն», և որի մասին մենք կաշխատենք աւելի մանրամասն ծանօթութիւն տալ ընթերցողին մի առանձին յօդւածով:

Սկսւող սերնատութեան կենսական նշանակութիւնը առանձին պարզութեամբ երևան է գալիս կեանքի այն նշանաւոր տարրի մէջ, որ է աշխատանքը: Բոլոր հետազօտութիւնները միաբերան վկայում են որ սերնատութեան ենթակայ եղող անհասները աւելի շուտով են յոգնում և աւելի անընդունակ են երկարատև աշխատութեան քան թէ առողջները: Ահա այդ երևոյթն է որ մենք անւանեցինք խոնջութիւն և որը աւելի բացայայտ կերպով արտայայտւում է դպրոցական և պատերազմական ասպարէզների մէջ:

Դպրոցական խոնջութիւնը վերջին տարիներս առանձին ուշադրութեան առարկայ եղաւ. մինչև անգամ կազմեցին ընդհանուր միջազգային կոնգրէսներ ինչիւրը բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրելու համար: Եւ այդ ամենի հետեանքը եղաւ այն, որ անհերքելի ֆակտերով և վիճակագրական առատ թւանշաններով հաստատուեց դպրոցական խոնջութեան գոյութիւնը եւրոպական համարեա բոլոր տէրութիւնների մէջ: Սակայն ֆակտերի մօտիկ ուսումնասիրութիւնը ցոյց տւեց, որ խոնջութեան ենթակայ են գլխաւորապէս այն մանուկները, որոնք արդէն կրում են իրանց վրայ սերնատութեան դրոշմը. նրանք ծնւել են արդէն թուլացած ջղերով, և անկարող լինելով դիմանալ երկարատև աշխատու-

թեան՝ աւելի ևս թուլանում են դպրոցական զբաղմունքների շնորհիւ:

Սրանից պարզ երևում է թէ ինչ մեծ նշանակութիւն ունի հոգեկան և ջղալին երեւոյթների ուսումնասիրութիւնը մանկավարժական նպատակների համար: Հոգեկան և ջղալին խանգարումները շատ անգամ հեռուանք են սխալ և անկանոն կրթութեան: Կանոնաւոր կրթութեան զլխաւոր պայմաններից մէկը այն է, որ մանկավարժութիւնը միշտ ի նկատի ունենալ աշակերտի բնածին զատկութիւնները, նրա խառնւածքը (տեմպերամէնտ), նորա հակումները և ժառանգական տրամադրութիւնը: Եթէ ընդունենք որ մանկավարժութիւնը նոյնն է մարդու հոգու համար, ինչոր է բժշկականութիւնը նորա մարմնի համար, ապա ուրեմն մանկավարժը պէտք է նոյնպէս ծանօթ լինի իւր աշակերտի հոգեկան և ջղալին կարողութիւնների հետ ինչպէս որ բժիշկը իւր հիւանդի ամբողջ կազմըւածքի հետ: Եթէ մանկավարժութիւնը աւելի խորը կերպով ուսումնասիրէր մարդու բոլոր թուլութիւնները և առաւելութիւնները—ասում է հոգեկան և ջղալին հիւանդութիւնների նշանաւոր պրոֆեսոր Կրաֆտ-Էբինգը—այն ժամանակ մանուկների կրթութեան գործից կը վերանային շատ սխալներ և խորհուրդութիւններ: աւելի կանոնաւոր ընտրութիւն կը լինէր անհատի ապագայ զբաղմունքների և գործունէութեան համար և գուցէ շատերը ազատ կը մնային այն հոգեկան և ջղալին հիւանդութիւններից, որոնք կազմում են ներկայ դարուս զլխաւոր չարիքներից մէկը»:

Խոնջութիւնը աւելի խիտ և աւելի փտանգաւոր կերպարանք է ստանում մանաւանդ պատերազմի ժամանակ, երբ Ֆիզիքական աշխատութիւնը և հոգեկան վրդովմունքները հասնում են արդէն իրանց գագաթնակէտին: Ֆրանս-Պրուսական կռիւ ժամանակ, 1870/71 թ. շատ անգամ խոնջութիւնը ստանում էր կատարեալ հոգեկան հիւանդութեան կերպարանք. միայն մի քանի օրւայ հանգստութիւնից յետոյ, երբ զինւորների ոյժերը փոքր ի շատէ կազդուրւում էին, յայտնում էր որ այդ բուռն հոգեկան երեւոյթները հետեւանք էին ջղերի չափազանց խոնջութեան:

Մենք մի ուրիշ յօդւածում ¹⁾ խօսել ենք միլիտարիզմի և

¹⁾ Տես «Մուրճ» 1893 թ. №№ 7—8.

առհասարակ այն բոլոր պայմանների մասին, որոք նպաստում են մարդկային սեռի սերհատութեան: Այս անգամ դարձեալ փոքր ինչ կանգ կառնենք միլիտարիզմի վրայ, որովհետեւ նորանոր հետազոտութիւնները ցոյց են տալիս որ թէ խոնջութեան, թէ ջղասպառութեան և թէ սերհատութեան ամենազօրաւոր աղբիւրներից մէկը կազմում են ժամանակակից պատերազմները: Առաջ, երբ զոյութիւն չունէին զինւորական-առողջապահական վիճակագրութիւնները, այդ սարսափելի չարիքը խոց էր տալիս գիտութեան աշքերից և մնում էր ծածկւած: Մենք գիտէինք միայն վերքերի քանակութիւնը, սպանւածների թիւը, բայց չգիտէինք թէ ինչ է նստում պատերազմը կռուողների ջղային համակարգութեանը: Նոր հետազոտութիւնները պարզում են այժմ այդ մանրամասնութիւնները: Պատերազմը վերջանում է, խաղաղութեան դաշնը կապում է, ծածկւում են պատերազմի հերոսների վերքերը, ծածկւում են և նրանց սրտի վերքերը, որոնք կորցրել են կռւի դաշտի մէջ իրանց մերձաւորներին: Վերջանում են պատերազմի տեսանլի թշւառութիւնները, սակայն չարիքը դեռ վերջացած չէ, նա շարունակում է ապրել և զարգանալ այն ամենքի ջղերում ու ուղեղում, որոնց պատերազմը հասցրել է խոնջութեան և ջղասպառութեան: Պատերազմի արհաւիրքը, հոգեկան և ջղային կարողութիւնների վերին աստիճանի լարւած դրութիւնը, դիսցիպլինայի խտրութիւնը, հայրենիքի վիշտը, ընտանիքի կարօտը, մերձաւոր ընկերների մահը — այդ ամենը այնպիսի պայմաններ են, որոնք չեն կարող խորին ազդեցութիւն չանել ուղեղային և ջղային համակարգութիւնների վրայ: Թէ մինչև որ աստիճանի կարող է հասնել խոնջութիւնը պատերազմի ժամանակ, սորան ճարտար ապացոյց կարող են լինել վերջին ուստ-տաճկական կռւի ժամանակ տեղի ունեցած ֆակտերը: Զինւորների համար պատրաստած կերակուրը ամբողջ օրերով մնում էր կաթսաների մէջ — առաւօտը չէին ուտում, որովհետեւ ամբողջ գիշերը անքուն էին մնացել. իսկ երեկոցեան չէին կարող ուտել, որովհետեւ ամբողջ օրւայ կռւից չէտոյ բոլորովին ուժասպառ էին լինում: Մի քայլ ևս և ահա երեան են գալիս ջղային և հոգեկան խանգարումները իրանց բազմատեսակ երեւոյթներով: Գերմանական բանակի մէջ, ինչպէս երեւում է բժիշկ Արնդտի վիճակագրութիւնից,

1866 և 1870 թվականներում հոգեկան հիւանդների թիւը շատ աւելի բարձր էր քան թէ խաղաղութեան տարիներում: Եւ որ ուշադրութեան արժանի է, այդ այն է, որ պատերազմական ժամանակի ջղային և հոգեկան խանգարումները աւելի ծանր կերպարանք են ունենում և աւելի մեծ տոկոս են տալիս անբուժելի հիւանդների:

Թէ ինչքան մեծ ազդեցութիւն ունի պատերազմը ջղային համակարգութեան վրայ, այդ ապացուցանւում է նաև վարակիչ հիւանդութիւնների ընթացքով, որը բոլորովին ուրիշ է լինում պատերազմի ժամանակ: Յայտնի է որ հարինքը (տիֆ), թութերի բուրբոքումը և ուրիշ նոյնանման հիւանդութիւնները շատ անգամ պատճառ են լինում ջղային և հոգեկան խանգարումների. սակայն ոչ մի ժամանակ այդ խանգարումները այնքան յաճախ և այնպէս ծանր չեն լինում ինչպէս պատերազմի միջոցին: Ֆրանս-պրուսական կռիւի ժամանակ գերմանական բանակում տիֆով հիւանդների թիւը հասնում էր 65,000-ի, իսկ ռուս-տաճկական պատերազմում տիֆով հիւանդացան 200,000, իսկ ուրիշ վարակիչ հիւանդութիւններով մօտ մէկ միլիոն հոգի. այդ հիւանդների մեծ մասը միաժամանակ հեթարկւում էին նաև այլ և այլ ջղային և հոգեկան խանգարումների: Այնքան է որ այդ երեւոյթի մէջ մեծ դեր էին խաղում խոնջութիւնը և ջղասպառութիւնը:—Բժիշկ Արդտի վիճակագրական տեղեկութիւններից երևում է որ զինւորականները պատերազմից յետոյ շատ անգամ ծնունդ են տալիս հիւանդոս և ակտաւոր սերնդի, որը վերին աստիճանի ենթակայ է ջղային և հոգեկան խանգարումներին: Սորանով կարելի է բացատրել այն ֆակտը որ նշանաւոր զինւորականների զաւակները մեծ մասամբ լինում են թոյլ և միանգամայն անընդունակ իրանց հայրերի ծանր ծառայութեան համար. մի ֆակտ որը պարզ տպացոյց է թէ մինչև զորատիճան պատերազմը կարող է պատճառ լինել ծանր ժառանգական սերհատութեան:

Այդ ամենից յետոյ մենք իրաւունք ունինք ասելու որ պատերազմը ինչքան որ արիւն է կլանում, այնքան ևս, գուցէ և աւելի, ջգեր է խորտակում: Պատերազմը ազգերի ամենաառողջ և ամենաթարմ մասի ջղային համակարգութեան մէջ մտցնում է խոնջութեան և ջղասպառութեան վտանգաւոր տարրը: Եւ եթէ այժմ

առաջ ունենանք որ ժամանակակից պատերազմները պահանջում են միլիոնաւոր մարդիկ, այն ժամանակ հասկանալի կը լինի թէ ինչ սարսափելի կորուստ է ունենում մարդկութիւնը այդ ահագին բազմութեան ջղերի խանգարումով, որը օրհասական կերպով պէտք է փոխանցուի ապագայ սերնդին և առաջնորդի նրան դէպի անխուսափելի սերհատութիւն:

Դ.

Խոնջութեան և սերհատութեան ազդեցութիւնը տարածւում է նաև այնպիսի զուտ բարոյական երևոյթների վրայ ինչպէս են ինքնասպանութիւնը և ջանցանքագործութիւնը: Սրանք այնպիսի ծանր չարիքներ են, որ մարդկութիւնը չէր կարող հաշուել նրանց հետ և Հետաքրքրել նրանց պատճառներով: Այդ երևոյթները բացատրելու համար մարդկային խելքը ստեղծել է բազմաթիւ միջեր, բազմաթիւ ենթադրութիւններ և ամբողջ փիլիսոփայական սիստէմներ: Ամեն անգամ երբոր յայտնւել է բարոյական երևոյթների քննութեան մի նոր ճանապարհ, մի նոր եղանակ (մեթոդ), մարդկութիւնը իւր հալածքը դարձրել է դէպի նա և լուծում է խնդրել իրեն տանջող չարիքների համար: Ինքնասպանութիւնը հին ժամանակներից սկսած վերաբերում էր բարոյական փիլիսոփայութեան. այնուհետև, իբրև հասարակական կենսի երևոյթ, նա անցաւ վիճակագրական գիտութեան առարկաների շարքը. իսկ ջանցաքագործութիւնը միշտ եղել է քրէական գիտութիւնների բովանդակութիւնը: Սակայն վերջին ժամանակներս այդ երկու երևոյթներն էլ բաւական լայն չափով մտել են արդէն բժշկականութեան շրջանի մէջ: Ինքնասպանութիւնը այժմ կազմում է հոգեկան հիւանդութիւնների հետաքրքրական և գլխաւոր խնդիրներից մէկը, իսկ ջանցանքագործութիւնը առարկայ է դարձել քրէական մարդաբանութեան, որը իւր բացադրութիւնները այդ չարիքների ծագման մասին հիմնում է սերհատութեան, ջղասպառութեան և խոնջութեան երևոյթների վրայ: Ոճրագործ մարդը քրոնիկական հիւանդ մարդ է, հիւանդ իւր ջղերով, իւր ուղեղով և իւր բոլոր կազմաճեղով, ասում է Լոմբրոզոն. և իւր այդ եղրակացութիւնը հաստատելու համար առաջ է բերում մի շարք փաստեր, որոնք հիմնւած են 26,000-ից աւելի հետազոտութիւնների վրայ:

Այն բազմաթիւ փաստերով, որը արդէն հաւաքել է քրէական-մարդաբանութիւնը, աւելի ևս հաստատուում է Մորէլի հիմնական սկզբունքը թէ սերհատութիւնը հաւասարապէս ներգործում է մարդկային կազմաձքի բոլոր մասերի վրայ. նա լինում է թէ Ֆիզիքական, թէ մտաւոր և թէ բարոյական: Քրէական մարդաբանութիւնը ապացուցեց, որ այդ միեւնոյն զարտուղութիւններին ենթակայ է նաև յանցանքագործների մեծամասնութիւնը. նա ցոյց տւեց որ բնաւորութեան անկանոնութիւնը, բարոյական զգացմունքների բթութիւնը, որոնցով սովորաբար ճանաչում է սերհատուղ անհատը, շատ աւելի յաճախ նկատելի է յանցանքագործների քան թէ սովորական մարդոց վրայ: Եւ որ ուշադրութեան արժանի է, յանցանքագործներից շատերը իրանց գանգի և մարմնի վրայ կրում են այն Ֆիզիքական արատները և խոտորումները, որոնք կազմում են սերհատութեան տեսանելի և շոշափելի նշանները: Պարիզում, Բրոկայի թանգարանում, կարելի է տեսնել հայրասպանների և ուրիշ ծանր ոճրագործների գլխատւած գլուխները, որոնք առատ նիւթ են տւել քրէական-մարդաբանութեան սկզբունքները կազմելու համար: «Այդ գլուխները, ասում է պրոֆ. Սիկորսկին, ապակեայ պահարանների ետեից յառում են իրանց անխօս հաշւաձքը թանգարանի այցելուների վրայ և ձգում են մարդուն աւելի խորը փիլիսոփայական խորհրդածութիւնների մէջ քան թէ լուռ գերեզմանները:

Այսպէս ուրեմն քրէական-մարդաբանութիւնը հաստատեց այն կապը, որ գտնւում է յանցանքագործութեան և սերհատութեան վիճակի մէջ. նա ցոյց տւեց դարաւոր չարիքի մի նոր, նշանաւոր աղբիւրը—այն է բիոլոգիական աղբիւրը: Տարակոյս չկայ որ սրանով դեռ չեն լուծւում յանցանքագործութեան բոլոր կողմերը, յանցանքագործութիւնը ունի նաև ուրիշ շատ արմատներ և աղբիւրներ, որոնք բղիտում են սոցիալական կեանքի բազմադիմի պայմաններից: Հասարակական գիտութիւնները ցոյց տւին այն կապը, որը գտնւում է հասարակական ու անհատական խղճմտանքի և յանցանքագործութեան ու յանցաւորի կենսական պայմանների մէջ: Իսկ քրէական մարդաբանութիւնը ցոյց է տալիս, որ բացի այդ վերացական կապից, յանցանքագործութիւնը կարող է կապ ունենալ

Նաև այն բնութիւնական պայմաններին հետ, որոնց մէջ տեղի է ունենում մարդու բեղմնաւորութիւնը, նորա կազմածքի ստեղծագործութիւնը: Այդպիսով ամեն մի յանցանքագործութեան դէպքում դատաւորին մնում է վճռել թէ արդեօք ներկայ դէպքում այդ պայմաններինց որը պէտք է ունենայ գերակշռող նշանակութիւն: Մի վճիռ՝ որը շատ անգամ կարող է կեանքի և մահւան խնդիր լինել յանցաւորի համար. մի վճիռ, որը միեւնոյն ժամանակ չէ կարող արդար լուծում ստանալ առանց բժշկականութեան օգնութեան:

Այդպէս ուրեմն ժամանակակից բժշկականութիւնը հաստատում և պնդում է որ յանցանքագործութիւնների, ինքնասպանութիւնների և խեղացնորութիւնների մի որոշ մասը առաջանում է անհատի սերհատութեան վիճակից. իսկ այդ չարիքների միւս մասը ունի այլ ծագում և այլ պատճառներ, որոնց մէջ առաջին տեղը բռնում են անշուշտ հասարակական կեանքի ներկայ անկանոն և անբնական պայմանները:

Այդ թեթև ակնարկից, որի նպատակն էր հարեանցի կերպով ցոյց տալ բժշկականութեան արած քայլերը հոգեկան բարդ երեւոյթների ուսումնասիրութեան ասպարէզում, երևում է որ գիտութիւնը, չնայելով իր արած յառաջադիմութեան, դեռ ևս շատ հեռու է այն իդէալից, որին նա ձգտում է հազարաւոր գուցէ և բիւրաւոր տարիներից ի վեր. մարդկային ուղեղը, որը զարմանալի յանդրդնութեամբ թափանցում է երկնքի անսահման տարածութեան, ծովերի անհուն խորութեան և երկրի մութ անդունդների մէջ. որը թռչկոտում է մի աստղից միւս աստղի վրայ, երկնային մի համաստեղութիւնից դէպի միւս համաստեղութիւնը, և իւր շնչին ու ժերով գնում է նրանց հուրիւնը, որոշում է նրանց չափը և կշիռը, գտնում է նրանց կեանքի անխախտելի օրէնքները, միեւնոյն ժամանակ շատ քիչ է ճանաչում ինքնիրան, շատ քիչ տեղեկութիւններ ունի ինքը իւր հուրիւն մասին:

Սակայն այդ տեղեկութիւններն էլ իսկապէս քիչ չեն, եթէ դիքի առաջ ունենանք որ ընդ ամենը դեռ կէս դար չկաշիւղ ծառութիւնը այդ հարցերի լուծումը դրել է փորձնակա նապարհի վրայ:

Անցան այն ժամանակները երբ փիլիսոփաները երես էին դարձնում տեսանելի աշխարհից և, խորասուզելով վերացական մետաֆիզիկայի խորքերը, իրանք իրանց մէջ էին փնտռում տիեզերական գաղտնիքների լուծումը: Այն ժամանակ այդպիսի իմաստասիրութիւնը համարւում էր մարդկային մտածողութեան պսակ և զիտութիւնների ծայրագոյն աղբիւր:—Այդ ժամանակները անդառնալի կերպով անցան: Այժմ մարդկային գիտութեան բոլոր ասպարէզներում ձգտում են գտնել ճշմարտութիւնը՝ ուսումնասիրելով իրական աշխարհի երևոյթները, քննելով բնութիւնը իւր ամբողջութեամբ, որի մէջ է նաև մարդը իւր հոգու բոլոր կարողութիւններով:

Այդ ուղղութեամբ է ընթանում այն գիտութիւնը, որի նպատակն է պարզել մարդկային հոգու էութիւնը, նրա բարդ ու բազմակողմանի երևոյթները.—կը հասնի արդեօք նա իւր նպատակին թէ ոչ, այդ կորոշէ միայն ապագան. իսկ մարդը չնայելով ոչ մի դժարութեան և ոչ մի խոչնդոտի, համարձակ նայում է առաջ, համոզւած լինելով որ միայն մտաւոր աշխատութեան և բարոյական կատարելագործութեան մէջ է կայանում երկրային կեանքի խորհուրդը, երկրային երջանկութիւնը: